

Úgy látta, hogy a gondolkozás joga az utolsó menedékünk

Szemponatok Szenteleky Kornél műveinek újraolvasásához*

Szenteleky Kornél irodalmi, irodalomszervezői és folyóirat-szerkesztői munkássága mára ugyan kibomlott a halálát követő közel nyolc évtizedes homályból, írói tevékenységének, gondolkodói magatartásának morális értékei azonban mindeztől nem lelték meg helyüket a délvidéki magyarság önmagáról kialakított társadalmi-politikai öszképében.¹ A közösségéről mondott ítéletei túl súlyosnak, és túlonként pontosnak bizonyultak ahhoz, hogy elfogadottakká váljanak, hogy alapját képezzék a máig késlekedő társadalmi katarzisznak. Szenteleky Kornél a közössége sorsával azonosuló, a közössége jövője iránt mélyen elkötelezett, cselekvő írástudó küldetésének nagyszerű példáját mutatta meg – s ezzel a maga korában követhetetlenül vakmerőnek, később pedig, nemzeti elkötelezettségével idegen érdekeket és idegen ideológiákat sértő módon szektásnak bizonyult. Azzal, hogy szellemi programot hirdetett a királyi Jugoszláviában kisebbségi sorsba került magyarság számára, egyszerre vált elfogadhatatlanná az uralomra jutott nemzet politikuma és az aktuálpolitikát kiszolgáló lakájok számára. A délszláv állam különböző történelmi változatai belül az érvényesülni vágyók széles körében nem illett magyar nemzeti programról beszélni, holott egy kellően megfontolt közösségteremtő és közösségépítő gondolat minden bizonnyal határt szabott volna a délvidéki magyarság erodálódásának, s ha a vagyonszétválást nem is, de a

lelki-szellemi sorvadást mindenképpen kordában tarthatta volna.

Az idővel kánonná merevedett hivatalos irodalompolitika polgárinak, s mint ilyen, a szocializmus tekintetében meghaladottnak minősítette Szenteleky irodalmi (egyben közösség- és kultúra-építő) elképzeléseit, miközben igyekezett megfelekedezni irodalomértelmezésének társadalmi alapjairól és feltételezettségéről. A Babits Mihály által legtisztább formában megmutatott individuális szellem közösségi elhivatottságának létjogosultságát a pártállam idején fél évszázadra felülírta az osztályelkötelezettség kollektívizmának hamis történelmi képzete – s ez elegendő ok volt az író életművének a mellőzésére. Pedig a Szenteleky-jelenségen belül eredendően másutt volt a hangsúly: ő a kimondhatóság mezsgyéjén egyensúlyozva mindvégig a szerb sovinizmus terrorjával szemben a magyar érdekérvényesítés és érdekvédelem programjáról beszélt. Pályája csúcán a *Mi Irodalmunk* szerkesztőjeként az időközben Budapestre települt költőtárhoz, Fekete Lajoshoz intézett 1931. április 28-i keltezésű levelében az elmaradt külföldi útja helyett Szerbiában tett utazása nyomán szerzett benyomásairól így számolt be: „Franciaországba készültem menni, a Provence-ba, de megint nem kaptam engedélyt a külföldre való utazásra, ezért Szerbiába mentem egy kis társasággal. Érdekes, fájdalmas élményeket gyűjtöttem ott össze, minden piszkos, po-

¹ Szenteleky Kornél életműve – halála után nyolc évtizeddel – immár teljes mértékben hozzáférhető. Első regénye, a *Keserő szerelem* Budapesten jelent meg a Táltos kiadásában 1920-ban. *Színék és szenvedések* címmel az év megjelölése nélküli [1923] egy füzetben emlékezett meg Pechán József festőművészről. Elbeszélései *Úgy fáj az élet* címmel Suboticán [Szabadkán] a Minerva R. T. kiadásában jelent meg 1925-ben, majd a könyv 1944-ben Újvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadásában másodszor is napvilágot látott. *Bazsalikom* címmel 1928-ban a Minerva R. T. kiadta a Debreczeni Józseffel együtt összeállított modern szerb költők antológiáját. *A fény felgyúl és ellobog* című színpadi játék Suboticán [Szabadkán] a Vajdasági Írás kiadásában jelent meg 1929-ben. *Isola Bella* című regénye 1931-ben látott napvilágot Kolozsvárott az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában. A délvidéki magyarság története szempontjából forrásértékű gyűjtemény a *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán, Zombor – Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943.

1944-ben Újvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Herceg János gondozásában hat kötetben jelentette meg Szenteleky Kornél műveit: *Isola Bella* című regényét, *Úgy fáj az élet* és *Holnap, holnapután* című elbeszélés-gyűjteményét, *Kronikák* című publicisztikai kötetét, *Úttarisznya* címmel az úti beszámolóit és *Ugartörés* címmel az irodalmi tanulmányait. Ugyancsak Herceg János válogatásában jelent meg 1963-ban az újvidéki Forum kiadásában az *Ugartörés* és a *Gesztenyevirágzás* című kötete. A Forum Könyvkiadó jelentette meg a Hagyományaink sorozatában 1988–2000 között öt kötetben Szenteleky Kornél összes műveit: *Egy fáradt szív szerelmei* (1988), *Nyári délelőtt* (1993), *Szerelem Rómában* (1995), *Új életformák felé* (1999) és *Új lehetőségek – új kötelességek* (2000) címmel. 1994-ben Bori Imre a Forum gondozásában jelentette meg *Szenteleky Kornél* című monográfiáját, melynek bibliográfiája a Szenteleky-irodalmat is összefoglalta.

loskás falakon és civilizátlanságon túl hallatlanul sok energiát, vad vitalitást láttam, ami határozottan elszomorított, mikor a mi fáradt, tunya és kulturált magyarságunkra gondoltam. Nagyon sok öserő van azokban a piszkos, vad lelkekben! Sajnos, ezt sokan nem látják meg, lehet, hogy ez senkit komolyan nem is érdekel, aki arra járt, az csak a poloskákról, tetvekről és lehetetlenül piszkos árnyékszékekről beszél, pedig ezeken túl van az igazi borzalom. Mégsem sajnálom, hogy elmentem, most tisztábban látom a dolgokat, az alulról jövő törekvéseket, vadságokat és terveket. De bizonyos vagyok benne, hogyha Cassandra-jóslatokba bocsátkoznék, senki sem figyelne rám, legkevésbé azok, akiknek kötelességük lenne népünk holnapjával törődni. Belgrádban felkerestem Petrovity Velykót és hosszú órákon át vitatkoztam vele a magyar problémáról, a kisebbségi jogokról, a politikai ellentétekről. Sajnos semmiféle közeledés nem támadt közöttünk, noha mindegyikünkben meg volt a jószándék egy lépéssel közelebb lépni, de nem tudtuk feladni eredeti és életet jelentő álláspontunkat: a nemzeti eszmét és igazságot. [...] Ezek a józan bizonyosságok kissé kellemetlenül hatottak, de most legalább eléje vágtam a fájdalmasabb és megrázóbb csalódásoknak. A holnap-terveim is átformálódtak, ez a józan, tiszta tekintet reális utakat keres. [...] Mi megyünk a magunk útján egyedül, segítség, biztatás, bátorítás nélkül. Talán mégis eljutunk valahová.”² Hogy hová jutott a délvidéki magyarság, arról mindmáig nem készült megbízható, megközelítően pontos számadás. „Együgyű nemtörődomség vastag levegője” övezte a korabeli és az azt követő magyar gondokat – ahogyan Herceg János fogalmazott az 1942-ben megjelent *A diófa árnyékában* című délvidéki elbeszélők műveit bemutató kötetéhez írt előszavában. „Csak később, már a halál kapujában világosodott meg Szenteleky előtt, hogy a nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett, amikor lázas vízióban úgy látta küzdeni egymással ezen területen több nép erőit, mint roppant bivalyokat a roskadásig telt gyümölcsfák alatt, míg bent a házban dagadt pofával, mosolyogva alszik a gazda.”³

Szenteleky Kornélnak, a kisebbségi magyar írónak, a *Vajdasági Írás*, a *Mi Irodalmunk*, és a *Kalangya* szerkesztőjének mégsem igazán a hatalommal voltak kibékíthetetlen ellentétei, hanem a közössége megalakuló tagjaival, azokkal, akik önös érdekből hajlamosak voltak a meghasonlásra és a kiszolgáltatott magyarság érdekeinek elárulására. Azokkal a lapszer-

kesztőkkel és politikusokkal voltak állandó vitái, akik a maguk mindennapi előnyeikért készek voltak bármikor cserbenhagyni a közösséget. Nem egyszer érezte, egyszerűbb lenne „fedni kicsit a nyűgöt, a sarat, a szürke és ráncosarcú hétköznapiakat”, a valóságban azonban hajthatatlan volt. 1928 tavaszán Csuka Zoltán a tervezett *Vajdasági Írás* (1928–1929) szerkesztésére kérte fel Szentelekyt, aki május 14-én megfogalmazott válaszlevelében még azt írta: „Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melyről mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt. Nem tudok megalkudni, kompromisszumokat kötni, legalábbis nem olyan mértékben, amilyent a közönség, de főleg az írók megkívánnának tőlem. [...] Félek, hogy elsősorban Ön lenne elégedetlen az új szerkesztővel. Ismétlem: nem vagyok a valóság embere, nem tudom kitapintani a közönség óhaját, és ha tudnám is, nem tudnám őket honorálni, azért meg nem akarok tért és dobogót adni a tehetségtelenségnek, ha mindjárt a nagytőke ajánlólevelével is jön.”⁴ És mégis vállalta a feladatot, s életének utolsó fél évtizede – 1933-ban bekövetkezett, tragikusan korai haláláig – az irodalomszervezés és a folyóirat-szerkesztés szakadatlan küzdelmében folyt le.

1928. december 4-én Óbecsére, Draskóczy Edének címzett levelében a közöny és a rosszindulat között vont párhuzamot, az utóbbit tekintve szinte legyőzhetetlennek, néhány nappal később, december 16-i Strelitzky Dénesnek írt levelében pedig már az ártó szándékok legfőbb forrását, a Tanácsköztársaság menekültjeinek otthont és fórumot biztosító szabadkai *Bácsmezei Napló* tulajdonosát is megnevezte. „Megdöbbenve értesültem arról az új irodalmi lapalapításról, amely egyszerre sürgős és szükséges dolog lett azoknál, akik eddig nyíltan azt hirdették, hogy a B. N. vasárnapi melléklete teljesen feleslegessé teszi a különálló irodalmi szemlét. Ennek a lapnak elindítása tehát nem lehet belső szükségesség, vagy régen vallott eszmények megvalósítása; ennek a lapnak a megalapítása nagyon is átlátszó. Nemcsak a V. I. [*Vajdasági Írás*] megfojtása itt a cél. Ha jobb lapot tudnának adni a V. I.-nál, úgy még örülnék is neki, hiszen nekem nem a V. I. a szívügyem, hanem a nívós, független magyar folyóirat. Én azonban úgy érzem, hogy itt a vajdasági magyar folyóirat végleges eltemetése a végső és az igazi cél.”⁵ Fenyves Ferenc ellenséges szán-

² *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán, Zombor – Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943. 207–209. p.

³ *A diófa árnyékában* – Délvidéki elbeszélők. Szerkesztette Herceg János. **A szerkesztő előszava**; Budapest – A magyar könyvbarátok részére kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1942] 11–12. p.

⁴ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*. im. 69–70. p.

dékával szemben ekkor még úgy látta „Tovább kell menni és nem törődni többé vele, tovább kell kínlódnunk, küszködnünk rossz ekénkkel, de legalább az ugartörőknek tisztább és biztosabb a hite. Mert most már senki másban nem bízhatunk, csak önmagunkban s így van ez rendjén.” (Draskóczy Edének, Óbecsére, 1929. február 5.)⁶ A kicsinyes áskálódás, a mecénások körében tapasztalt közöny és a *Vajdasági Írás* iránt megnyilvánuló szakadatlan rosszindulat arra készítette Szenteleky Kornélt, hogy 1929. december 27-én visszaadja a szerkesztői megbízását. „Én nem tartottam többé nevemmel ezt a piszkos, hányaveti, kegyetlen játékot, melynek kifejezett célja volt lerombolni minden tekintélyt, eljátszani minden rokonszenvet” – írta Kristály Istvánnak Padéra küldött levelében. Egy korábbi levelében írotársának azt is kifejtette, tisztán látja a kisebbségi sorsra jutott magyarság égető gondjait, ugyanakkor azt is felismerte, hogy a Délvidéken nincs író, aki ezeket az életet jelentő problémákat nemcsak megértené, de meg is fogalmazná. Sokan elfordultak a nyomasztó gondoktól, közönyös idegenek maradnak, mint az amerikaiak, akik végiggázolják a földgömböt, de nem látnak meg semmit, nem lépnek ki nyelvük, mentalitásuk, szokásviláguk bűvköréből. Vannak ugyan néhányan, akik megértéssel néznek széjjel, „meglátják az életet”, de nem tudnak a nyomasztó régi helyett új életet alkotni. Ilyen körülmények közepette pedig lehetetlen kitérni a feladatok elől, lehetetlen rezignáltnan félreállni.

1931. június 23-án Fekete Lajosnak írt levelében Szenteleky a német tanítóképző megnyitásának apropóján számba vette a délvidéki magyarság égető gond-

jait. Rámutatott: alig van már magyar tanító, a magyar analfabéták száma egyre nő, s a magyar tanítóképző felállítására immár az első feltétele az életnek. „Ugyan minden késő bánat és beismerés, de talán mégsem hiábavaló a magyar lelkiismeret nyugtalankodása. Rokonszenves és biztató jelenség néhány diák tennikarása, a magyar egyetemi diákegylet megteremtésére irányuló tervek és próbálkozások. Biztos vagyok benne, hogy ennek az egyletnek a megalakítása lehetetlen, ez a kormány semmiesetre sem fogja megengedni, de a harc mégsem lesz eredménytelen, a sok írás, tanácskozás, beszéd és összejövétel az együttműködés szükségességét teszi tudatossá.”⁷ És mert a Délvidék vezető lapja, a politikai kényszer hatására *Napló*-vá vedlett *Bácsmezei Napló* részéről a közösségi gondok iránti megértés leghalványabb hajlandóságát sem tapasztalta, ismét lapszerkesztésre vállalkozott; engedett a felkérésnek, és az akkor induló *Mi Irodalmunk* (1930–1933) élére állt. Döntésének okát Fekete Lajoshoz intézett 1931. július 31-i levelében hosszasan fejtegette: a *Napló* „erkölcsileg és anyagilag nagyon leromlott, vasárnapi mellékletében semmi de semmi irodalom nincsen, csak ollózott színes riport. Azonkívül ez a lap az utóbbi időben olyan hallatlan módon árulta el a magyar ügyet, a magyar gondolatot, hogy éppen azok nem veszik a kezükbe, akikre Te gondolsz, akik a Te írásaidat várják és szeretik. A *Napló*t tudtommal nem olvassa: Borsodi, Várady, Marton Andor, Draskóczy, Farkas Geiza. Példányszáma felére esett. [...] Nem tagadom, hogy még mindig a legjobban szerkesztett magyarul írott lap, de ma már semmi köze sincs az irodalomhoz és a magyarsághoz.”⁸

⁵ Uo. 109. p. – Herceg János a már idézett **A szerkesztő előszava** című tanulmányában a következőket írta az 1920-as évek délvidéki magyar irodalmáról: „Az irodalmi élet eléggé mozgalmas volt ezekben az években. Itt is, ott is akadtak elszánt fiatalok, akik rövid életű folyóiratokba fektették a kölcsön kapott pénzt. Voltak futuristák, konstruktivisták, aktivisták, zenitisták, kubisták – a mindössze nyolc-tíz, magát írónak valló fiatalember mindegyike egy-egy irányzatot képviselt. Minden kávéház az irodalomtól volt hangos, mivel a forradalmi irányzatok nem túrték meg a csendes, mérsékelt egyéniségeket.” Olyan politikai kalandorok igyekeztek szellemi programot adni a szülőföldjén megmaradt magyarságnak, „akiknek ehhez a területhez nem volt egyéb közük, minthogy átmenetileg a vendégszeretetét élvezték. Nem tudtak és nem is akartak gyökeret verni itt, világpolgárok voltak, s megszokott »széles horizontjukba« jobban illett Európa, mint három csonka megye kevert népességével és letört magyarságával.” *Im.* 8–9. p.

⁶ Szenteleky szerkesztői, irodalomszervezői munkája során keserűen tapasztalta, hogy Fenyves Ferencet nem érdekelték a kisebbségi sorsra jutott magyarság társadalmi problémái. Úgy látta, hogy a *Bácsmezei Napló* szerkesztőjének irodalmi elgondolása elég egyszerű volt: ami a *Napló*-ban van, az irodalom, ami a *Napló*-n kívül van, az nem irodalom. Meglátásait 1932. november 4-én Kende Ferenchez intézett levelében így foglalta össze: „Semmi tehetsége, kedve és érzéke sem volt ahhoz, hogy új tehetségek után kutasson és az új tehetségeknek új utakat mutasson. Tagadta az önálló életű kisebbségi irodalmak létjogosultságát és diktatori korlátozással irodalomnak minősítette azt a riportos, lagymatag, ollózott, szirupos zagyaságot, amit a *Napló* vasárnapi mellékletein hoz. [...] nagyon, nagyon kételkedem abban, hogy Fenyves, aki eddig a vajdasági magyar irodalom heroikus küzdelmeit piszkos, alattomos módon gáncsolta, aki az önálló kisebbségi irodalom jogosultságát mindig tagadta, aki minden más magyar kulturális kérdést szemtelen [...] fintorral a sub species aethernitatis fölényeskedő és a mi esetünkben teljesen jogosulatlan szemszögből próbálta kivégezni [...], hogy ez a Fenyves őszintén elismerje a *Kalangya* értékét és szükségét. Én Fenyvest [...] gerinctelen embernek tartom.” Uo. 288–290. p.

⁷ Uo. 213. p.

⁸ Uo. 219. p. – Amikor pedig a *Kalangya* megalapítását követően ugyancsak a *Napló* ellenséges magatartását tapasztalta, 1932. november 4-én kelt levelében így fogalmazott: „Fenyvesnek az volt a felfogása, hogy ezen a földön csak a *Napló* csinálhat irodalmat. Ezért az összes önálló, tisztaszándékú kísérleteke, amelyek itt a megvalósulás, a kiteljesedés felé indultak vagy csírájában elfojtotta, vagy agyonhallgatta őket, vagy pedig apró, mocskos és alattomos kis gáncsokkal igyekezett életüket keseríteni.” Uo. 288. p.

Szenteleky Kornél irodalomszervezői munkássága teljes pompájában, elkötelezettségének teljes mélységében a *Kalangya* (1932–1944) megindulásával 1932 tavaszán bontakozott ki. Nem teljes két évfolyamát szerkesztette a folyóiratnak, 1933. augusztus 20-án bekövetkezett korai halála megakadályozta abban, hogy az irodalmi program megfogalmazásán túl a termés beérésének tanúja és a betakarításnak részese legyen. „Mi minden értéket össze akarunk gyűjteni – olvasható a folyóirat első számának beköszönő írásában –, mint ahogyan a gazda minden életet, minden kalászt kalangyába gyűjt. A jugoszláviai magyar irodalom minden olyan alkotását, amely egy irodalmi szemlébe illik és kívánczik, a *Kalangya* szeretettel összegyűjti és bemutatja.” A bácskai és a bánáti rétek kaszálóinak virágait ígéri a (feltételezése szerint) kétkedő olvasónak. „Élet, munka indul meg a földeken, hogy érjen a kalász, a fénylő, gyönyörű törökbúza és a tarka veteményes.”⁹ Szándékában maga mellett tudta egyebek mellett Bencz Boldizsár, Börcsök Erzsébet, Csuka János, Cziráky Imre, Dudás Kálmán, Farkas Geiza, Fekete Lajos, Kristály István, Markovics (Majtényi) Mihály és Szirmai Károly támogatását is, de közölt műveket Kosztolányi Dezsőtől, Németh Lászlótól, Remenyik Sándortól, Weöres Sándortól és Franyó Zoltántól is. Igazán jelentős vállalkozása pedig az 1933-ban megjelent *Ákácok alatt I–II.* című „délslávországi magyar írók novelláinak” gyűjteménye volt.

Álom az elérhetetlen szépségről

Pedig semmi sem állt távolabb az ifjú Szenteleky Kornéltól, mint az idegen állam hatalmi aroganciájával szembeni közdelem mindennapi megpróbáltatásainak a vállalása, a magyar írásért való szakadatlan küzdelem politikumtól sem mentes viaskodása. A budapesti medikus első írásai az 1910-es években *A Hétben* és az *Új Időkben* jelentek meg, ifjúkori versei, színes karcolatai és kritikái a szépségkultusz jegyében születtek. „Hiszed-e drága / hogy eljön a dél, a zenit, a csúcs / hogy eljön egyszer a magasztos csend, / amikor angyalokkal és istenekkel / társaloghatok?” – kérdezte egyik korai versében (*Hiszed-e drága*). Szüntelenül a nagy útról, a végtelen utazásról álmódott, melynek során megszerezhet magának minden szépséget, és birtokába vehet minden kellemet. „Mint tiszta tengerbe hullajtott drágakő” – néz vissza határtalan derűvel a világra (*Giorno dei morti*), holdas éjszakák titokzatos lagúnáinak csábításáról dalol (*Bárkaút az éjszakában*), s mindig-mindig az istenekkel tár-

salog (*Az Olimposz alatt*) –, akkor is, ha Éváról álmodik a paradicsomban, s akkor is, ha Leopardit szólítja meg évszázados messzeségből. Mintha az ifjú Szenteleky csak a lelki magaslatokon tudna élni, mintha semmi köze nem lenne a köréje szerveződő világhoz; képzeletében a vízholdó számára is a Királyok Völgyében cipeli a terhét (*Barátom a számára*).

Rettenetes lehetett a számára a világháborút követő változások okozta új körülmények felismerése nyomán született kijózanodás – írói és emberi lehetőségeinek az átértékelése. Az 1920-as évek közepén tekintett először szét maga körül, évekre tellett, mire számba vette élete drasztikusan leszűkült határait. A szépség imádatát ugyan továbbra sem adta föl, de ettől kezdve világlátása határozottan kétpólusúvá vált: továbbra is csábították őt a szépség misztériumai, de érzésvilágának eredendő meghatározója lett a röghöz kötöttség kényszere, s a kényszer nyomán született fájdalom. A szépség varázsa ettől kezdve összeforrt a menekülés képzetével: „riadt patkány módjára / kisonok a házból, / és a kék ködben kilopózom az állomásra” – írta oly jellemzően az *Éjjeli menekvés* című, 1928-ban született versében. S hogy ez nem csak a költői látomások egyszerű kivetítése volt, arról az író társaihoz küldött levelei is tanúskodnak. „Végre írhatom a boldog és biztos szót: utazom. Holnap hajnalban indulok, csütörtökön Rómában leszek, szombaton Taorminában” – írta 1929. március 18-án Csuka Zoltánnak címzett levelében. Ez volt az utazás, amelynek nyomán megszületett az *Isola Bella* című regénye. Szicíliai útját követően 1929. május 14-i levelében Draskóczy Edének írta Óbecsére: „Szeretném megírni ezt a káprázatos Izola Bellát mely boldogan ragyog a szürke élettengeren s valószínűleg meg is fogom írni, csak felszabaduljak az első depresszió alól, mely itthon rámborult és megbénította hívő, alkotó és élnivágyó kedvemet.”¹⁰

Szenteleky Kornél *Isola Bella* című műve a világban helyét kereső ember nagy számvetése, a valósággal történő őszinte és kíméletlen szembenézés pillanata, egyben az illúziókkal történő leszámolás ideje is, ahogyan Thomas Mann tette azt *Varázshegy* című regényében. A költő által mindig eszményített antik tájban, az Etna lábánál a regény hőse, Szabó Szabolcs számot vet a való világ nyújtotta lehetőségekkel – a menekülés vállalható létformáival –, és a nagy szerelem katarziséban látszólag megleli lelki egyensúlyát. Vagy ha ő nem leli meg, megmutatja a hozzá hasonló módon tévelygőknek, hol kell keresni a megbékélés terepét.

⁹ *Köszöntjük az olvasót*; *Kalangya*, 1932. (I. évfolyam) 1. szám (május), 3. p.

¹⁰ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* im. 127. p.

Látszólag békés tájra érkezik a távolról jött utazó, a Pensione Rosa ablakából Szabolcs a pillanat boldogsástól fűtötten belenézett a ragyogó alkonyati égbe, az Etna olvadó ezüstjébe, „de nem látta a küklopszok tanyáját, a megejtő panorámát, mely abban a percben valami japán akvarellre emlékeztetett”. A tűzhányó a maga misztikumával szinte kiemelkedett a valóságból, s a legfélelmetesebb mítoszok tanyájaként egyszerre időtlenné vált, amelyre „borzalommal és boldog ámulással tekintett már évezredek előtt is az etruszk, szikán vagy szaracén pásztor, vagy Odüsszeusz, Ithaka bolygó királya”.¹¹ Mintha az antik táj rejtett részletei takarnák el a fürkésző tekintet elől az emberi létezés nagy-nagy talányait: az utas megsejti, hogy életében eljött a számvetés pillanata. Alinari úr, a panzió tulajdonosa kilátástalannak véli a helyzetet, az emberi léptékkal mérhető világ a katasztrófa felé rohan, s az embernek óvatosságnak kell lennie, mert „a rendszer nagyon ügyes és kegyetlen”.

Szenteleky a Pensione Rosa szalonjában négy ember négy világszemléletében és magatartásában mutatta meg a világháború utáni összeomlásból kiatart kereső szellem választási lehetőségeit. Duhaut professzor a francia nyárspolgár a műpártolók rajongásával beszél az ókori művészetekről (ő az ifjú Szenteleky hú alakmása), aki ha Siracusában jár, sohasem mulasztja el megcsodálni az anadioménieszi Aphroditét, amely ugyan nem Praxitelész műve, de bizonyosan az ő iskolájában született. „Valami finom, előkelő dekadencia érezhető ezeken a márványokon – fejtegeti hallgatójának. – Athén fénykora már leáldozóban van Praxitelész idejében, az az önbizalom, büszkeség és keménység, ami Pheidiaszban és általában az ötödik század szobrászatában feszül, az a praxitelészi korban szelídebb és emberibb szépségekbe lágyul. Praxitelész istenszobrai fiatal, zsenge és szép emberek, hiányzik belőlük a komor, nagyképű pheidiaszi fenség, de azért nincsenek híjjával a mély vallásosságnak.” Duhaut professzor úgy látja, hogy ebben a vallásosságban már nincs aláztatos istenfélés, sokkal inkább közvetlen, rajongó szeretet. S amikor már azt hinné az olvasó, hogy a francia professzor az örök szépségtől és csodától elragadtatva csakis és kizárólag a művészetek világában él, váratlanul heves vitába keveredik Mellaert-rel, aki esténként a szalonban flamand dalokat énekel, s nem minden célzástól mentesen a flamand nép szenvedéseiről ejt szót, felpanaszolva, hogy népe kultúrájával és érzésvilágával senki sem törődik. „Ő, mi már so-

kat túrtünk és sokat szenvedtünk – mondta. – Kicsinyek vagyunk és útjában állunk a nagyoknak, a terjeszkedőknek.” Duhaut professzor leplezetlen francia fölénnyel jegyezte meg: „A háború általában érzékenyebbé tette az embereket, a nemzeteket. Ma mindenki nemzeti önállóságát védi, és Európa tele van a legfurcsább kisebbségi problémákkal. [...] Higgye el kedves Mellaert úr – folytatta –, hogy nem csak flamand igazságtalanság van. Van katalán, van német, van szláv, van török és indus igazságtalanság. Ha Szabó úr mesélő kedvében lenne, úgy reggelig mesélhetne a magyar igazságtalanságokról. Ezek a problémák tarkák, érdekesek, sokszínűek, de megoldhatatlanok.”¹² Ekkor a flamand énekes elmondta mindazt, amit tulajdonképpen a satnya akácok vidékéről érkezett Szabolcsnak kellene elmondania: „A flamandkérdés nem kisebbségi probléma – ellenkezett szinte ingerülten Mellaert úr. – A flamandok önálló nép, ország és önállóság nélkül. A flamandok Belgiumban a többséget alkotják, de kultúrájuk, nyelvük mégis el van nyomva. A nyelvtörvényt nem tartják be, és a flamand gyermekek még az iskolában sem tanulhatnak anyanyelvükön. Ez lázító igazságtalanság!”

Szabolcsnak e szavak hallatán egyszerre az ott-hona jutott eszébe, ahol most talán éppen komor ég alatt vonszolják magukat a fanyar arcú emberek. „Örömtelen lelkek ögyelegnek a csúnya, sáros utcákon, a nyirkos falak mentén”, s az élet kilátástalanságában valaki éppen hurkot készít magának a padlászgerendán, „nyűg, durvaság, türelmetlenség, gonosz szándékok botorkálnak” a sötét otthonok felé, ahol „a nyiszlett akácok talán még nem is rügyeznek, a rózsák megint elfogytak a télen... A Szépség messzire kerüli azt a lomha, szenttelen tájat, mint nótás nászhajó a leprások szigetét.”¹³ Emlékeznie kell a szálloda tulajdonosának, a „fascista” politikával szembeni ellenállás titokzatos alakjának, Alinari úrnak korábbi szavaira: „Az embereket határok közé szorítani nagyon durva dolog, és a nemzeti tulajdonságok örökös hangsúlyozása talán sokban oka, hogy az emberek nem értik meg egymást, hogy szuronyokkal álnak a határokon, és felülnek minden alaptalan uszításnak.”¹⁴ S ezzel egyszerre kerekké válik a Pensione Rosa szalonjába zsúfolt, XX. századról alkotott kép.

Az esti jázminillat azonban csak pillanatnyi békét hoz az olasz táj szépségeit csodáló utazók számára. A szellemi magatartás lehetséges módzatait kutató európaiak gondjaikhoz méltó kulisszákat Mascali, az Etna által elpusztított város „borzalmas, kihűlő hullá-

¹¹ Szenteleky Kornél: *Isola Bella*; In: *Nyári délelőtt*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1993. 189. és 186. p.

¹² Uo. 191–192. p.

¹³ Uo. 187. p.

¹⁴ Uo. 170–171. p.

ja” felett lelhetik meg, azon a jelképpé nőtt vidéken, melyet ma messze elkerül „az élet és a szerelem”. Mintha még visszhangoznának Szabolcs előző este elmondott szavai: „A háború utáni káosz még ma sem ért véget, az emberiség érzi, hogy egy új világot kell felépíteni, egy jobb, tisztább és igazabb világot. És ha építésről van szó, úgy kőműveseket kell hívni. Ma még sokan kontárkodnak bele a nagy munkába, és nem engedik építeni az elhivatott építőket. Pedig az új világot, az igazi új világot mi fogjuk felépíteni, mert csak mi építhetjük azt fel.”¹⁵ Szenteleky Kornél gondolkodói hitvallásának legtömörebb és legpontosabb megfogalmazása ez. E kinyilatkoztatás egyben erőteljes cáfolata annak a korábban kialakult sok évtizedes véleménynek, hogy a délvidéki magyar irodalom szervező alakja távol állt a politikától, az élet politikai meghatározottságának felismerésétől, és az irodalomtól csupán esztétikai realitásokat követelt, várt és remélt. Szenteleky a művésztől csak az ember valódi arcának a megmutatását fogadta el, s az irodalmat csak emberi dimenzióival tudta értelmezni. Aphrodité

előkelő dekadenciája, vagy a japán miniatűrök pasztelljének látványa sem feledteti vele az otthon fonnyadó ákácokat, ahová őt az élet valamennyi kibontható lehetősége, és annál is több lehetetlensége millió szállal kötötte. Tisztán látható, hogy amikor ő a helyi színek megmutatásának igényéről beszélt, akkor a helyi gondok számontartásának szükségességére utalt.

Az *Isola Bella* című regényben elsőnek megmutatott Duhaut professzor képviselte emberi magatartás, a dekadenciába hajló szépségimádat ezoterikum mellett másik lehetőségként jelentkezik Alinari, az olasz panzió tulajdonosának sorsa, akit a társadalom és a politika határozottan a militarizmus felé sodort, miközben ő mélységesen megvetett minden erőszakos megnyilatkozást. Az olaszt eskü kötötte a politikai ellenálláshoz, neki kötelességei voltak az általa képviseltekkel szemben. „Sok borzalmas, véres és szomorú hónapokon gázoltunk végig – mondta Szabolcsnak egy, a félhomályban folytatott beszélgetésük során –, sokan elhullottak közülünk, néhányan külföldre menekültek, sokan elvesztették vagyonukat, egészségüket, megélhetésüket. De a hitét senki sem veszítette el.” Az emberek milliói lettek pártkatonák, fascisták, hiszen Olaszországban alig van megélhetési lehetősége annak, aki nincs bent a pártban. És valahogyan élni kell. „De lélekben nem vagyok fascista, az vagyok, aki voltam. Néha nagy titokban öszszejjövünk, futólagosan beszélünk helyzetünkről, fájalmunkról, és a műhelyen kívül dolgoztatunk. Csi-

szoljuk a durva követ, a durva, gonosz lelkeket. Nehéz ez a munka, különösen nehéz titokban kalapácsolni a kalapáccsal, de azért mégis, mi dolgozunk!” Alinari azonban a megingathatatlan és kikezdhetetlen remény tartja életben, úgy látja, hogy a harc ugyanis még nem dőlt el. „Mi a szeretettel harcolunk, és már eddig is sok eredményt értünk el. Sokakat bírtunk jobb, emberibb belátásra. Sok kegyetlen elhatározást változtattunk át szelídebb és igazabb cselekvéssé. És ki tudja, talán egyszer több hatalmunk lesz, és többet tehetünk, szebb, jobb lelkeket formálhatunk.”

Szabolcs a Pensione Rosa szalonjában a zongora mellől pillantotta meg Inge Höyent, az északi szépséget, akivel együtt – századunk Ádámja és Évájaként – nagy döntéseket kell majd hozniuk. A találkozás pillanatában Inge már fáradt forradalmár, akinek látnia kell, hogy a marxizmus a világ megoldatlan kérdéseire egyre kevésbé tud választ adni. Inge találkozásuk pillanatában úgy érezte, élete huszonhat éve alatt már sok szépet látott a világból, a legnagyobb gondja azonban az volt, hogy mindaddig nem vett részt a világ és az emberiség sorsának alakításában: „nagyon passzívnak érzem így az életemet, éppen azért értéktelenség” is – vallotta be Szabolcsnak első beszélgetésük alkalmával. Ismét az antik értékek vidékén járunk, amikor a dán leány kifejti: Platón is azt tanította, hogy a szépséget ne csak szemlélésben, de a tettekben is keressük. Ő is szeretne szépet cselekedni, de még nem lelte meg a keresett lehetőséget, bármihez nyúlt eddig, mindig azt érezte, hogy voltképpen semmit sem csinált. Pedig ha rajta múlna, oly mértékben könnyítene a világ sorsán, hogy abból még a szomorú számárbögés is eltűnne: „Lássa – mondta Szabolcsnak –, ezt is meg szeretném szüntetni. Ezeket a fájdalmas hangokat, az évezredek kínzások panaszos és borzalmas emlékeztetőjét. Hogy verték, és hogy verik ezeket a szamarakat! És az embereket is verik, a hatalmasok kizsákmányolják őket, kiszívják erejüket, egészségüket és azután elhajítják őket. Itt kellene cselekednünk, világokat megdönteni, hatalmasságokat megszüntetni. Ez lenne szép cselekedet, s ekkor lenne igazán értéke és értelme az életemnek.”¹⁶ Ezzel teljedne be számára a platóni tanítás: ekkor válna az élet érdemessé arra, hogy végigéljük.

Inge azért mert őszinte lenni Szabolcsához, mert úgy érezte, a férfinak van valami nagy hite, valami nagy eszméje, amely minden történés felett áll, amelynek magasságából nézve minden világi gond eltölpül, és minden gyűrődé sima síkká olvad. Naplójában tette fel a kérdést: mi lehet az összefogója, a foglalatlja en-

¹⁵ Uo. 198. p.

¹⁶ Uo. 179. p.

nek a léleknek? Nem kellett sokat várnia a válaszra. Ama nevezetes kirándulás, melyet ketten tettek a Szépség Szigetén, elhozta Inge számára a felismerést. A dagály fogágában töltött éjszaka a sorsfordító nézetek tisztázásának ideje volt. Az ifjú Inge Höyen bevallotta: nem látja egészen tisztán, hogy csak a marxizmusban csalódott-e, vagy általában a boldogságot ígérő eszmékből ábrándult-e ki. Azt azonban érzi, rossz úton jár, amikor jobbító szándéka kimerül a társadalmi valóság ideológiai alapon történő bírálatán. Valami dereng a számára, sejti, másutt kell keresni az emberi tisztaság forrását. Még „nem látni a hajnalt, az új napot, a világosságot... de persze azért dolgozni kell, ha talán hibásan, ostobán, de hittel és lelkes tenni akarással. Dolgozni kell a szebb holnapért, a megváltásért” – mondta Szabolcsnak félszeg hittel, nem leplezett tanácsalansággal. S hozzátette még: az az érzése, ha a nagy eszményeknek tiszta, hites emberei lennének, talán közelebb kerülhetnének az álmodott egyensúly megvalósulásához. S hogy Szabolcsnak ne legyenek kételyei afelől, hogy fiatal forradalmárként miben látja a lelki nyomorúság forrását, hát kifejti: azért nincs remény az igaz, morális ember megteremtésére, mert a társadalmi rend egésze válságban van: „a kapitalista társadalomban minden beteg: a termelés, a népképviselő, az egyház, a művészet éppúgy, mint a filozófia”. Ilyen körülmények közepette pedig hogyan képzelhető el a humanizmus gyakorlati megvalósítása, az igaz ember megteremtése?

Szabolcs számára a humanizmus a helyes emberszeretetet jelenti. A helyes emberszeretetnek viszont nem az a célja, hogy boldoggá tegye az embereket. „A boldogság nem lehet etikai cél, az emberiség hivatása nem a boldogság, hanem a kötelesség – fejtette ki a maga véleményét. – Az embereket aszerint értékeljük, ahogy kötelességüket teljesítik, ahogy az igazság útján haladnak. Aki az igazságért küzd, aki azt becsüli, hiszi és szereti, az éli a helyes és nemes emberi életet. A szebb holnapot én az igaz ember megteremtésében látom.” Ezt azonban harccal és erőszakkal nem lehet megvalósítani. A világban vannak kiválasztottak, akikben a tiszta teremtő erő lakozik, akik az istenség szellemét és akaratát hordozzák magukban. Azok, „akik az istenség akaratát hordozzák, hivatva vannak megteremteni az igazi embert, a szebb holnapot. Ezt az igazi embert bármilyen társadalmi rendben meg lehet teremteni.” S ezzel nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az ember által keregett rend nem rajta kívül, a társadalomban, a világban van, hanem belül csak, a lélek, a szellem vidékén valósítható meg. „Én nagyon is komolyan hiszek abban,

hogy az emberben a szeretet az egyedüli mozgató-energia” – mondta a férfi, s Dante *Isteni színjátékának* utolsó sorait idézte: „L'amur, che move il sole e l'altre stelle”. A szeretet mozgatja a napot és a többi csillagot. A földet is, ezt a szomorú bolygót. És az ember is. Aki a közössége sorsán szeretne változtatni, annak meg kell találnia a maga föladatát, az igazi kötelességet, meg kell találnia elhivatottságának lényegét. Nem a rendszerek, az ideológiák, a dogmák a fontosak, hanem a szeretet érzése, melyek az emberek cselekvését irányítja.

A férfi szavai mélyen megrendítették Inget, aki április 12-én a következőket jegyezte be a naplójába: „Most látom csak az ember igazi lelkét és eszményét, hitének és holnapjainak új határait. Most látom csak tisztán a minden betöltő új eszményt: a szeretetet. Mert eddig csak elveket láttam, eddig csak az értelem és igazság harcos, szinte erőszakos útjait jártam, kegyetlenül, elvakultan, hideg, könyörtelen következetességgel. Valamit mindig elfojtottam magamban. Nem tudtam sohasem, mi az, azt hittem, romantika, kapitalista érzélgősség, valami csökevényes, burzsoá el-lágyulás, amit még nem tudtam magamból kigyomlálni. Most szabadul csak fel bennem ez az érzés. Fel-szabadult és elöntött mindent, mint gátat elsöprő folyam. A neve egyszerűen szeretet, része annak a nagy szeretetnek, amely a napot és a csillagokat is mozgatja, amely mindet szeret, ami él, ami van, s aminek rendeltetését, holnapját sohasem tudhatjuk meg.”¹⁷ És az Ádám jobbán álló Éva egy pillanatra megrémül a nagy felismeréstől, élete nagy fordulásától, de amíg az őszinte szeretet lényegén töpreng, a szíve alatt megmozdul az új élet, jelezve: régi önmagához immár nincs visszaút.

Szentelekly tehát megmutatta, Duhaut professzor szelíd szépségkultusza, Mellaert úr nemzetféltő elhivatottsága és Alinari harcos szeretet-missziója egymagában mind kevés ahhoz, hogy üdvözülést hozzon a harcban, háborúban és forradalomban megfáradt, de a politika kényszerei révén tovább üldözött embernek. Az üdvtanokból kiábrándultaknak Szabolcs a tiszta szeretet diadalának reményét ajánlotta fel, mert hite szerint csak ebből sarjadhat új élet, az a magasztos élet, amely az antik kínokra is emlékezőket egy tisztább, emberibb világba vezet. De elegendő lesz-e ez a mindennapi háborúk és küzdelmek megharcolásához?

Akácok a komisz időben

Szabolcs és Inge közös életük tervezése közben siracusai kirándulásra utaztak, ahol a férfi először be-

¹⁷ Uo. 217. p.

szélt önmagáról. Magyar népdalokat játszott a zongorán, s a népdalok ködfátyla mögött szülőföldjének képei sejlettek föl: síkság, tikkasztó napsugár, cse-nevész akácfák szegélyezik a láthatárt. Gémeskút, lomha gulya, szikes, fehér foltok a tájban, fölötté a messzeségben délibáb remeg. „A juhász egyedül ül az ivóba... Mindig egyedül... Vajon van-e még egy nép, amely annyit panaszkodik dalaiban az egyedüllétről, az árvaságról... Egyedül, testvértelenül búsulunk, iszunk, nótázunk, délibábot nézünk, csillagokat ámulunk és pusztulunk Európa közepén.”¹⁸ S a kérdés: elviheti-e magával a szeretett nőt erre a reménytelen vidékre? Az idegen környezetbe, amely „elviselhetetlenül messze van múltadtól, éledelettől, vágyaidtól”. Kicsinyes, verébféjű emberek világa ez, lapos síkság, ahol mindenütt önzés és rosszindulat settenkedik a nyomokban. Lomha, szürke napok hosszú sora követi egymást, melyek „üres tarsollyal, szenvtelen arccal kullognak a temető felé”, vidék, ahol a nagy akarások lélegezni sem tudnak a fullasztó porban. De Inge, a jó tanítvány már tudta a választ: – Én szeretlek téged Szabolcs.

Szenteleky Kornél szimbólum-világában különös szerepet kapott az akác, amely satnya ugyan és nyiszledt, de szívós és elpusztíthatatlan, nem magasodik ugyan az égig, de daccal néz szembe minden megpróbáltatással. Erdő nem védi az akácot, s tündért sem látott még soha, magánya a megtestesült árvaság. Röviddel halála előtt, 1933-ban született *Ákácok az őszben* című versében a csenevész fa a sorsa jelképévé vált:

*Állnak az akácok, bús bácskai őszben
kopaszul, szegényen, s türelmesen állnak,
szél rázza fejüket, fejsze csap húrukba.
Nincs épp jó sora az akácfáknak.*

*Állnak csendben, árván a csatorna mentén,
állnak szerteszórva a Tisza vidékén,
akác-bánatokról sír zörgő harasztjuk...
Fanyar akácfüstöt fúj a zsellér kémény.*

Ugyanabban az esztendőben, 1933-ban huszonhat délvidéki író elbeszéléseit gyűjtötte kötetbe *Ákácok alatt* címmel. „A tájkép alig változik – írta a miliőről, ahol az elbeszélések születtek. – Egyik helyen erősebb a búza, másutt silányabb, de mindenütt búza,

kukorica, a lankásokon, a homokos területen szőlő, az országutak mellett nyiszledt eperfák, a csatornák és folyók mentén szegényes, szomorú akácok.”¹⁹ Egy történelmi távlatoktól, legendáktól mentes, végsőkéig racionalizált világ kellékei és jelképei ezek a satnya fák, egy világé, amely látszólag elveszítette varázsát, elveszítette erejét és hitét, már annyira sem becsüli magát, hogy vigasztalanságában jövőt álmódjon. Ezen a talajon kell a bácskai írónak megkapaszkodnia, az akáchoz hasonlóan „gyökeret kell eresztetni, szint kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hitel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva.” Szenteleky szerint az írónak rá kell mutatni a társadalom fekélyeire, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek lehetetlenné teszik a jobb, a tökéletesebb élet kiteljesedését. Az író már nem lehet többé a közönség pusztító szórakoztatója. Az írástudó a holnap elhivatott építője. S aki közösségének jövőt épít, az nem tagadhatja meg a földet, az időt, amelyen és amelyben építeni kötelessége. Lám, ama siracusai „építő szellem”, az értelmes célt kereső lélek végre hazatalált; Szenteleky Kornél a helyi adottságok és színek irodalmi és művészeti megjelenítésében az egész délvidéki magyar író-társadalom számára kínált programot, megszólalásuk fórumának pedig felajánlotta folyóiratát, a *Kalangyát*.

Az *Isola Bella* hőse, Szabolcs a célok és eszmék, világlátások és meggyőződések nagy összecsapásának tanúságaként Alinarinak, a panzió tulajdonosának így foglalta össze a maga meggyőzését: „ha csalódások is érnek bennünket, ha csúf megpróbáltatások teszik próbára hitünket, még akkor is bízunk kell a tiszta szeretet diadalában. [...] a bimbókat le lehet tépni, az ágakat le lehet törni, de a gyökerek mélyen vannak, oda nem jut el a gonoszság keze. És a rombolás után ismét kihajt a jóság, a szeretetet nem lehet kipusztítani sem szóval, sem gázzal, sem marokkal, sem fegyverrel. Én bízom a szeretet örök és halhatatlan hatalmában. És ezért nem csüggedek, ha le is török a bimbókat, ha szét is zúzzák az álmainkat. Prométheusz meghal, de a tűz tovább lobog a földön.”²⁰ Mint ahogyan a szeretet nyomán is mindig új élet sarjad.

Szenteleky regénye, először 1929-ben a *Vajdasági Írás* lapjain jelent meg négy folytatásban.²¹ Korábbi konfliktusainak tapasztalatával a birtokában nem

¹⁸ Uo. 229. p.

¹⁹ Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt I-II.*; Noviszád – Uránia nyomdai műintézet, é. n. [1933] 9. p.

²⁰ Szenteleky Kornél: *Isola Bella*; uo. 240. p.

²¹ Az *Isola Bella* című regényét a Vajdasági Írás közölte először 1929. 9. (júliusi), 10. (augusztusi), 11–12. (szeptember–októberi) és 13. (novemberi) számában. Könyv formában először az Erdélyi Szépművéses Céh gondozásában jelent meg 1931-ben Kolozsvárott, ezt követte a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség 1944-es kiadása. Az életmű-sorozatban a regény a *Nyári dél-előtt* című kötetben jelent meg (1993; 167–258. p.), egy évvel később, 1994-ben a művet Budapesten az Éri Kiadó is kiadta.

sok reménye volt arra, hogy műve könyv alakban is napvilágot lásson, s ez mélységesen elszomorította őt. A tömérdék visszautasítás nyomán Fekete Lajoshoz intézett, 1930. február 22-én kelt levelében írta: „Én nem tudok elcsuklani, nem tudok hinni abban, hogy kevesebbet érek, hogy nincs tehetségem és jogom az élethez. Nagyon is biztos vagyok értékemben, lehet, hogy egyszer mások is felfedeznek, lehet, hogy soha, hitemet ez nem befolyásolja. A kérdés az, érdemes-e harcolni a nyilvánosságért, a mának érdeklődéséért?” Nem sok lehetősége van: vagy tovább alkudozik a regénye megjelenését határozottan bojkottáló nyomdászokkal, a „Fischerékkel”, vagy félreteszi a művet és ezzel legfeljebb „a közöny és a szenvtelenség kérgét” keményíti a lelkén. Volt ugyan egy harmadik lehetőség is, hiszen élt még Kuncz Aladár azon ígérete, miszerint az Erdélyi Szépmíves Céh alkalomadtán a délvidéki írók műveit is kiadná – Szenteleky számára azonban ez megvalósíthatatlannak tűnt. És mégis, 1931. október 9-én boldogan jelenthette Kiss Vilmosnak: Kolozsvárott „nagyon ízléses” kiadásban megjelent az *Isola Bella*.

Az író azonban ekkor már új tervek emelték: a délvidéki magyar írás lelkes szervezőjeként kévébe szerette volna kötni és kalangyába gyűjteni az irodalmi termést – fórumot szeretett volna teremteni a mostoha sorsra jutott kisebbségi magyar irodalomnak. Az 1929-ben közölt *Tilike már tízéves múltott* című elbeszélésében, erőteljes allegóriába burkolva szolt arról, hogy eljött a közösség megszervezésének az ideje. Egy téli falusi mulatságon Somorjai tiszteletes úr a bácskai hétköznapi alakjainak társaságában – Török Pista a fiatal kisgazda, Kovácsfy a sírköves, a nyúlán Szabó ügyvéd, Zsóka a fonnyad vénlány, Csontos tanítónő, a molett patikusné, a végrehajtóék szelíd szemű Zsuzsikája, az agglegény Lőrinczi és Búzás, a kéményseprő előtt megjegyezte: „tenni kellené már valamit!” És tenni is fogunk valamit – bizonygatta határozott hangon a plébános – „annyi terv vár megvalósításra, hogy magunk se tudjuk, melyikbe fogjunk előbb.” Itt van elsőnek a kultúrszövetség terve, a nagy takarékpénztár ötlete, és egy részvénytársaság létrehozásának lehetősége, mely függetlenítené a kultúréletet az önző tőkétől. „Mi egyszerűen a kultúránkat akarjuk megőrizni, és semmi mást. Ez jogunk és kötelességünk.”²² Az ebédlőben egyre izzóbb lett a hangulat, mindenki tervezett, lelkesedett és sokaknak eszébe jutott Széchenyi meg a Magyar Tudományos Akadémia alapítása. Somorjai hangja szikrázott a lelkesedéstől: „Nekünk új életet kell élnünk – mondta – a magunk életét. Eddig még csak a múltat próbáltuk

folytatni gyáván, ügyetlenül, de most már kisebbségi életet kell élnünk, új életet. Mi nem konzerválhatjuk emlékeinket, tradícióinkat, nekünk haladnunk kell a korrallal, és számolnunk kell a többség mentalitásával, különben elveszünk.” Mire Török Pista is elkiáltotta magát: mi bizony ragaszkodunk a kultúránkhoz! Zsiga bácsi pedig hosszasan fejtegette, hogy az új helyzetben nincs helye a széthúzásnak, hogy a zselélt és az ötszáz holdas gazdát ugyanazok a célok vezérik: „Élni akarunk, új életformát keresünk. És közben rájövünk arra, hogy köztünk nincs is különbség, hogy a feudális világ osztályellentéte ostoba, hazug, elavult, és nem is szükséges a magyarságunkhoz. Rájövünk arra, hogy csak a demokráciában van jövőnk és létjogosultságunk.” Közben odakünn már hajnalodott, s a virradat reményében Szenteleky így kezdte éppen aktuális levelét: Nem tudom mi szállt írónkba, de olyan harcias kedvben vannak, s ha engedném a *Mi Irodalmunk* hasábjai a legcsúnyább harcok színhelye lenne. A szerkesztő, az irodalom-szervező persze okkal volt óvatos. „Az is keserít, hogy Becsén és Becskereken a fellángolt türelmetlen [szerb – M. F.] sovinizmus miatt egyelőre semmiféle kultúrestét sem lehet tartani – írta 1932. október 9-én kelt levelében Szirmai Károlynak. Majd így folytatta: Meddig lehet a magyar kisebbség jogait ennyire ignorálni és sárba taposni?” Mégis, azt tartaná a legnagyobb hibának, ha a délvidéki magyarság passzivitásba vonulna, ha feladná a nyilvánosság fórumait.²³

1929-ben a *Tilike*-elbeszélés keletkezésekor indult útjára Szenteleky folyóirata, a *Vajdasági Írás*, nyilvánvaló volt, hogy elképzelései alapján vállalnia kellett az irodalom-szervező szerepét. Küzdelme a maga összetettségében jelenik meg a leveleit egybegyűjtő kötetében. „Én sohasem törekedtem vezéri szerepre, az események, a körülmények állítottak élére annak a mozgalomnak, mely az irodalom önálló életéért folyik lankadatlan lelkesedéssel – olvasható az 1932. november 4-én kelt levelében. – Az én irodalompolitikám az volt, hogy minden értéket összefogjak és az irodalomnak egy közös alapot teremtsék.” Úgy ítélte meg, hogy a tagozódás, a táborokra szakadás csak a többségi nemzetek irodalmában engedhető meg, a tőkecsoportok szerinti tagozódás a kisebbségi irodalmaknak csak kárt okozhat. „A helyes és becsületes irodalompolitika nálunk okvetlenül és csakis szintétikus, kollektív irányú lehet. Minden kisebbség politikai helyzeténél fogva nemzeti, következőleg irodalma is nemzeti jellegű. A mi esetünkben elsősorban a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar nép szeretete determinálja irodalmunkat. De ezt

²² Szenteleky Kornél: *Tilike már tízéves múltott*; In: *Nyári délelőtt*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1993. 74. p.

²³ Szenteleky Kornél *irodalmi levelei 1927–1933*. im. 280. p.

a nemzeti jelleget teljesen friss, mai szociális tartalommal kell kitölteni. Az én irodalompolitikám mindig ebben az irányban haladt.”

Türelmét és erejét gyakran próbára tették a méltánytalanságok, azok a támadások, melyek egyfelől a „nagyítóke”, másfelől a politikai hatalom felől érték. 1932. február 24-én kelt levelében Kiss Vilmosnak így számolt be a helyzetéről: „Senkitől sem várok elismerést, hiszen alig van valaki, aki munkámat áttekinteni és értékelni tudja. Még megértést sem várok.” Határozottan sértették viszont a megértést és jóindulatot nélkülöző, alaptalan bírálatok. Nem egyszer elmondta, nagyon szeretné, ha valaki más venné át ezt a „rettenetes és egyre súlyosbodó felelősséggel járó munkát: egy új írói nemzedék megteremtését, nevelését és irányítását”. A vállalt feladatával mindvégig egyedül érezte magát, s félve gondolt arra az időre, mikor ő ki fog dőlni a sorból. (Szenteleky orvos volt, betegségét maga diagnosztizálta, s tisztán látta fogyatkozó ereje végén a tragédiát.) „Nagyon elkomorít a gondolat, hogy ha én kidőlök, ki jön a helyemre? Kit érdekel ez a probléma, és ki dolgozna a nagyon is problematikus megoldás érdekében? A foghegyről fitymálók valószínűleg sohasem látják meg ennek a kérdésnek vitális fontosságát és égető szükségességét. A harcos kedvűek pedig betegesen érzékeny önérzetük miatt gyilkoló harcokat vívnak majd építő és teremtő munka helyett. Sokszor magam is elgondolom: mennyivel szebb lenne az életem, ha esténként a zongorához ülhetnék, azután szép francia könyveket olvasnék, néha talán egy regényt is írnék és semmit se törődnék az itteni irodalommal! De lelkiismeretem nem enged ilyen bűnös szépségeket. Az el-

hivatottság érzése nagy kötelességeket rajzol elém. Nem lehet meghátrálni. S talán rossz tudómmal addig fogok élni, ameddig azt hiszem, hogy szükség van rám. Ha ezt az érzést elveszítem, nemcsak lelkileg, de testileg is összeomlok, mint Franz Werfel polgára.”²⁴

Szenteleky Kornél 1933. augusztus 20-án halt meg. Két nappal később a délvidéki magyar íróársadalom hozzá hú csoportja kísérete utolsó útjára az ósziváci temetőbe. Sírjánál Cziráky Imre búcsúzott tőle, gyászbeszédében elmondta: ő volt az, aki „lelket tudott lehelni a nehézmozgású vajdasági rögbe és ma, hogy vagyunk, hogy már ennyire vagyunk, azt elsősorban neki köszönhetjük”. Talán éppen az *Isola Bella* című regénye jutott az eszébe, amikor hozzáfűzte: Szenteleky a maga életével mutatta meg: „Mégiscsak a szeretet az egyedüli, mely megmarad túl a harcon, túl az életen, mégiscsak a szeretet mozgatja a Napot és a többi csillagokat. [...] Mi pedig bús bácskai ákácok legszebb, legillatosabb virágunk lehulltán boruljunk össze sírva.” S mert sem a királyi, sem a titói Jugoszláviában semmilyen ürüggyel sem lehetett Szent István napjáról megemlékezni, tisztelői hosszú évtizedeken át alkalmi őszi rendezvények keretében emlékeztek a nagy irodalomszervezőre, a délvidéki magyarság sorsa felett merengő íróra, aki a határtalan szépségek világából érkezett a feltöretlen ugar satnya ákácai közé.

* Utószó a budapesti Kráter Műhely Egyesület gondozásában megjelenő Szenteleky Kornél *Isola Bella* című regényéhez.

²⁴ Uo. 247. p.